

Slovanská srovnávací jazykověda

Předmět a úlohy slovanské srovnávací jazykovědy

SLOVANSKÁ SROVNÁVACÍ JAZYKOVĚDA je věda:

- o slovanských jazycích
- o větším nebo menším stupni shod, podobností a rozdílů mezi slovanskými jazyky
- o bližších nebo vzdálenějších příbuzenských vztazích mezi slovanskými jazyky

Je to věda **historická**:

- zabývá se dějinami slovanských jazyků od nejstarších dob
- vzájemné vztahy mezi slovanskými jazyky a jejich dnešní stav není možné pochopit a vědecky vysvětlit bez zkoumání historického vývoje
- používá historicko-srovnávací metodu a určuje základní vlastnosti **praslovanštiny**

Praslovanština

- společný jazyk, kterým hovořili Slované před odchodem z původní pravlasti; je to společný jazyk Praslovanů
- общеславянский язык, славянский язык-основа (rus.), le slav commune (fr.), slavische Ursprache (něm.)

Praslovanština

- náleží do rodiny indoevropských jazyků
- je **společným prajazykem** dávných Slovanů, z něhož se později vyvinuly všechny ostatní slovanské jazyky.
- tento jazyk se používal ještě v dobách slovanského stěhování z pravlasti, pro rostoucí vzdálenost mezi jednotlivými slovanskými kmeny však v něm začaly růst nářeční rozdíly.
- přesto se slovanská jazyková jednota udržovala ještě několik dalších století. Konec praslovanštiny lze klást na **přelom 9. a 10. století**, kdy proběhly poslední jazykové změny společné pro celé Slovanstvo.

Praslovanština

- Praslovanština není přímo zaznamenána písemnými památkami, je zrekonstruována metodami historické (srovnávací) lingvistiky – studiem hláskových, morfologických a lexikálních změn jazyků z něj vzešlých a jazyků, jež na něj mohly mít vliv,
- Písemně doloženo je poslední stádium (tzv. pozdní praslovanština) a to v staroslověnině, která má mnoho rysů ve všech oblastech (fonetické, morfologické, lexikální, slootovorné) jazyka shodných nebo velice blízkých rysům praslovanštiny (které jsou získány lingvistickou rekonstrukcí).
- Jedinou větší výjimkou je skladba staroslověnině, která byla utvořena do značné míry uměle nápodobou vyspělejších jazyků (především byzantské řečtiny).

Praslovanština

- **Časové vymezení praslovanštiny** a vůbec periodizace dějin kteréhokoli jazyka jsou velmi obtížné, protože při poměrné pomalosti a postupnosti jednotlivých jazykových změn a jazykového vývoje vcelku nelze přesně stanovit jeho jasné a nesporné mezníky.
- Proto i terminus *a quo* praslovanštiny (tj. okamžik jejího počátku) je v odborné literatuře určován různě – od poloviny 2. tisíciletí př.n.l. až do poloviny 1. tisíciletí př.n.l.
- S největší pravděpodobností lze však počítat s tím, že v 1. tisíciletí př.n.l. už praslovanština existovala (i když možná zpočátku ještě v kontaktu s jazykovým živlem ***baltským***).

Praslovanština

- Rovněž terminus *ad quem* (tj. **okamžik jejího konce**) lze vymezit jen s obtížemi.
- **Slovanské jazykové území** se totiž začalo asi od 2.-3. století našeho letopočtu výrazněji vnitřně rozrůzňovat, ale na druhé straně i v době své velké územní expanze vytvářeli Slované ještě po několik století **teritoriálně jazykové kontinuum**, na němž se mnoho důležitých jazykových změn uskutečňovalo shodně nebo ve shodném zaměření; proto stále ještě můžeme mluvit o **období doznívající slovanské jazykové jednoty**, i když už teritoriálně diferencované.
- Teprve vznikání slovanských států na sklonku 1. tisíciletí n.l. vytvořilo společenské předpoklady k formování jednotlivých jazyků slovanských národností. Klademe proto **konec slovanské jazykové jednoty do 8.-10. století n.l.**

Prameny pro studium praslovansšiny

- V obecné charakteristice praslovanštiny je dále třeba se zmínit o p r a m e n e c h jejího studia.
- Je totiž nutno mít na paměti, že jazyk, z něhož se vyvinuly jednotlivé slovanské jazyky, není písemně dochován; neexistují žádné památky psané praslovansky.
- Obraz toho, jaký byl slovanský prajazyk, získáváme jedna
- srovnáváním jednotlivých slovanských jazyků mezi sebou navzájem,
- jednak jejich srovnáváním jako celku s jinými jazyky indoevropskými. Přestože taková rekonstrukce předhistorického jazykového stadia naráží na značné potíže a má mnoho nedostatků, podařilo se jazykovědě rekonstruovat gramatickou stavbu i slovní zásobu praslovanštiny a jejich vývoj do značných podrobností (byly sepsány celé rozsáhlé mluvnice praslovanštiny a etymologické slovanské slovníky).

- Rekonstruované tvary nebo slova (praslovanské i indoevropské) se obvykle označují hvězdičkou, pokud se chce zdůraznit okolnost, že v uváděné podobě nejsou dochovány, že je uváděná podoba jen hypotetická apod. (např. psl. *golva = hlava).
- Hvězdičky se zpravidla neužívá, je-li uváděné slovo v předpokládané podobě vsutku historicky doloženo (např. v stsl. památkách), uvádí-li se celý soubor slov (např. při pojednání o slovní zásobě praslovanštiny) apod.
 - **jazyková rekonstrukce** = pokus o určení nejstarší podoby slova, z něhož slovo později doložené vzniklo

rekonstrukce vývoje slov *rádlo* a *hůl*

praslovan. **ordlo* > staročes. *rádlo* > novočes. *rádlo*

praslovan. **golb* > staročes. *hól* > staročes. *huol* > novočes. *hůl*

Praslovanština

<i>praslovansky</i>	<i>staroslověnsky</i>	<i>slovensky</i>	<i>česky</i>	<i>polsky</i>	<i>rusky</i>	<i>ukrajinsky</i>	<i>slovinsky</i>	<i>srbochorvatsky</i>	<i>bulharsky</i>	<i>makedonsky</i>	<i>bělorusky</i>
* <i>golvā</i>	glava	hlava	hlava	głowa	golová	holová	gláva	gláva	glavá	glava	hałava
* <i>nōsъ</i>	-	nos	nos	nos	nos	nis	nōs	nōs	nos	nos	nos
* <i>rōkā</i>	rōka	ruka	ruka	ręka	ruká	ruká	róka	rúka	rāká	raka	ruka
* <i>sbŕdъce</i>	srbdъce	srdce	srdce	serce	sérdce	sérce	srcê	sŕce	sārcé	srce	serca
* <i>māti</i>	mati	matka	matka	matka	mat'	máty	māti	māti	májka	majka	maci
* <i>otъcъ</i>	otъcъ	otec	otec	ojciec	otéc	otéc'	óče	òtac	otéc	otec	(bačka)
* <i>dъkti</i>	dъci	dcéra	dcera	córka	doč'	dočká	hčî	kčî	dāšterjá	ķerka	dačka
* <i>měsęcъ</i>	měsęcъ	mesiac	měsíc	miesiąc	mésjac	mísjac'	mêsec	mjësec	mésec	mesec	miesiac
* <i>bělъ</i>	bělъ	biely	bílý	biały	bélyj	bílyj	bél	bŕjeo	bjal	bel	biely
* <i>pětъ</i>	pětъ	pāt'	pět	pięć	pjať	p'jať	pet	pêt	pet	pet	piac
* <i>sъpati</i>	sypati	sypat'	sypat	sypać	sýpat'	sýpaty	sípati	sŕpati	sípvam	sipa	sypać

SLOVANSKÁ SROVNÁVACÍ JAZYKOVĚDA

- zjišťuje vlastnosti původního jazyka všech Slovanů, ze kterého se vyvinuli jednotlivé slovanské jazyky a to tím, že porovnává nejstarší stádia slovanských jazyků
- nejcennějším pramenem při tomto porovnání je **staroslověnština** – nejstarší slovanský *spisovný* jazyk z 9. stol.

Staroslověnština

Staroslověnština jako zdroj:

- gramatická stavba a základní slovní fond přetrvávají staletí bez toho, aby se podstatně měnily.
- Společný jazyk Slovanů i po odchodu z pravlasti v prvních stoletích našeho letopočtu si dlouho zachoval svou základní **slovní zásobu**, **gramatickou stavbu** i **hláskovou soustavu**. Staroslověnština zrcadlí poměrně věrně podstatné vlastnosti praslovanštiny

Prameny pro zjišťování základních vlastností praslovanštiny

- porovnávání staroslověnštiny s těmi indoevropskými jazyky, které jsou jí nejbližší – především baltské jazyky
- porovnání s ostatními indoevropskými jazyky (latina, řečtina,...)

Staroslověnština

- nejstarší slovanský **spisovný** jazyk
- do písemnictví byla uvedena jako nástroj **misionářské, učitelské a církevně organizátorské** činnosti Konstantina Filozofa, jeho bratra Metoděje a jejich literární družiny na Velké Moravě v **druhé polovině 9. století** (velkomoravský kníže Rastislav se obrátil na byzantského císaře Michaela II. s prosbou o učitele víry znalého slovanského jazyka a o organizátory církevních záležitostí)
- staroslověnština a literatura jí psaná byly vytvořeny **pro potřeby křesťanského náboženství**
- ve svých začátcích se formovaly jako jazyk a písemnictví **církevní**
- Když se začala používat jako **liturgický** jazyk, znamenalo to pro ni získání obrovského významu a rozšíření jejího užití do literární a spisovné sféry.

Staroslověnština

- „*Staroslověnština je jazyk, kterým jsou psány slovanské písemné památky.*“ Tyto památky vznikly v 10. a 11. století, hlavně se jedná o **opisy starších předloh** (obsahují většinou **překlady řeckých nebo latinských náboženských textů**).
- sehrála ve slovanském světě tak významnou úlohu jako latina ve světě západním.
- užívání staroslověnštiny pomohlo Slovanům urychlit přijetí **a rozšíření křesťanství**, zpřístupnit byzantskou kulturu a dalo jim možnost **tvořit vlastní písemnictví**. Také jim umožnilo vytvořit a udržet vědomí slovanské pospolitosti.
- měla ohromný význam pro **vznik a vývoj spisovných jazyků** a vlastní **literatury** různých slovanských národů.

ÚLOHY SLOVANSKÉ SROVNÁVACÍ JAZYKOVĚDY:

podat poznatky:

- o dějinách slavistiky
- o vzniku a povaze společného jazyka Slovanů a jeho vztahu k dalším indoevropským jazykům
- o vzniku jednotlivých slovanských jazyků
- o základních vývojových tendencích v historickém vývoji jednotlivých slovanských jazyků
- o nářeční diferenciaci slovanských jazyků

Doporučená literatura

- Beranová, M.: Slované. 2. vydání. Libri, Praha 2000.
- Honzák, F. – Pečeňka, M. – Stellner, F. – Vlčková, J.: Evropa v proměnách staletí. Nakladatelství Libri, Praha 1997. (stručná hesla o jednotlivých vznikajících státech, pro detailní dějiny doporučuji vyhledat přímo knihu o dějinách konkrétní země, např. Ruska, balkánských zemí atd.)
- Hrabová, L.: Stopy zapomenutého lidu. Vedita, České Budějovice 2006. (o Polabských Slovanech)
- Měřínský, Z.: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I. a II. Libri, Praha 2009 (2. vydání I. dílu), 2006 (1. vydání II. dílu)

Doporučená literatura

- VEČERKA, R. Počátky slovanského spisovného jazyka. Studie z dějin staroslověnského písemnictví a jazyka do konce 11. stol . Praha : Univerzita Karlova, 1999.
- VONDRÁK, V. Církevněslovanská chrestomatie. Brno : A. Píša, 1925.
- WEINGART, M. Rukověť jazyka staroslověnského. Praha : Didaktický kruh Klubu moderních filologů, 1948.
- BAUEROVÁ, H. Texty ke studiu staroslověnštiny se slovníčkem. 2. vyd. Olomouc : UP,1992.

Doporučená literatura

- DAVIDOVÁ, D. – BOGOCZOVÁ, I. Cvičení a texty ke studiu základů slovanské filologie a staroslověnštiny. 1. a 2. vyd. Ostrava : OU, 1995, 2001.
- KURZ, J. – ŘEHÁČEK, L. – VEČERKA, R. Čítanka staroslověnských textů se slovníčkem. 2. vyd. Praha : SPN, 1977.
- PALLASOVÁ, E. Texty ke studiu jazyka staroslověnského. Brno: MU, 1995.
- VEČERKA, R. Staroslověnské texty. 2. vyd. (dotisk). Brno: MU, 1996. 3. slovník
- VONDRÁK, V. – BARTOŇ, J. Vokabulář klasické staroslověnštiny. Praha: Koniasch Latin Press, 2003.